

УДК 373.2.015.031:502

В. А. ВОЛКОВА

кандидат педагогічних наук, доцент

І. Ю. АЛЕКСЮК

Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто погляди вчених на проблему екологічного виховання дошкільників і роль дослідницької діяльності в підвищенні його ефективності. Охарактеризовано сутність, структуру та функції дослідницької діяльності. Визначено педагогічні умови підвищення ефективності екологічного виховання дошкільників у процесі дослідницької діяльності: орієнтування на індивідуальну значущість отриманої інформації; відтворення набутих знань у різних видах діяльності, вміння визначати задум дослідницької діяльності та планувати діяльність дітей, визначати мету, добирати засоби, зміст діяльності дітей до початку й після закінчення дослідження; систематичність практичної діяльності вихователя та дітей у природі.

Ключові слова: екологічне виховання, дослідницька діяльність, експериментування, дослідди.

Одна з тенденцій подальшого розвитку цивілізованого суспільства полягає в навчанні молодшого покоління відчуття відповідальності за навколишнє середовище, адже від рівня екологічної освіти населення залежить його стан. Сьогодні екологічну освіту визначають як безперервний процес навчання, освіти та розвитку особистості, формування науково-практичних знань і навичок, цінностей. Мета екологічної освіти орієнтована на формування екологічної культури особистості на основі формування позитивного досвіду взаємодії людини з природою.

Згідно з вимогами Базового компонента, до кінця дошкільного періоду в дитини мають бути сформовані елементи екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні орієнтує сучасних фахівців дошкільного профілю у виборі завдань і змісту роботи з дітьми таким чином, щоб не стільки озброювати їх певною сукупністю знань, скільки відкривати перед ними “науку життя”, яка сприяла б формуванню творчих особистостей з розвиненим почуттям власної гідності та відповідальності за свої вчинки.

Вплив природи на формування особистості розкрито в працях Я. Коменського, Й. Песталоцці, С. Русової, Ж-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Питання екологічного виховання розглянуто в педагогічних працях Л. Артемової, А. Богуш, З. Борисової, Н. Виноградової, Н. Ли-

сенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Т. Поніманської, Н. Яришевої та ін. Учені довели, що через дослідницьку діяльність діти засвоюють певні знання й уявлення, виробляють конкретні судження, формулюють особистісні умовисновки. Проблему організації дослідницької діяльності дошкільників в Україні розглядали: Г. Беленька, Н. Кот, Н. Лисенко, З. Плохій, Н. Яришева та ін. Було розроблено структуру, умови та зміст дослідницької діяльності з дошкільниками. Основне програмно-методичне забезпечення екологічного виховання дошкільників відображено в програмі “Українське дошкілля” (А. Богуш, Г. Беленька, О. Богініч, Н. Гавриш та ін.). Проте на сьогодні методика організації дослідницької діяльності в дошкільному віці розроблена недостатньо.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та експериментально довести ефективність екологічного виховання старших дошкільників у процесі дослідницької діяльності в дошкільних навчальних закладах

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних і дослідних даних), емпіричні (спостереження, показ, бесіда, пояснення, заохочення, порада, практичні вправи, ігрові дії), математичні методи обробки експериментальних даних.

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у людини культури взаємодії з природою [5, с. 6]. Виховання дитини в дошкільному закладі повинно бути організовано так, щоб усіляко посилити пізнавальні можливості дітей завдяки формуванню в них допитливості та стійкого інтересу до навколишнього світу. Природа повинна відкритися перед дитиною як жива лабораторія, де можна спостерігати й вивчати життя її мешканців, як школа, в якій можна успішно оволодіти елементарними правилами поведінки, вміннями та навичками розумного використання природи, примноження її багатства [4, с. 283].

Формування екологічних уявлень відбувається протягом усього дошкільного віку, причому діти 6-го року життя здатні зрозуміти й більш складні зв'язки між життям тварин та інших живих істот, що знаходяться в одному природному угрупованні, а також причинно-наслідкові залежності між діяльністю людини та природою.

Дослідницька діяльність виконує такі основні пізнавальні функції, як демонстрація зв'язків, недоступних для органів чуття дитини, проникнення в саму сутність явищ природи. Вона сприяє розвитку пізнавальної активності дітей, їх самостійності та творчості у вирішенні повсякденних завдань.

У процесі експериментування пізнавальні практичні дії з об'єктами природи виконує кожна дитина й самостійно знаходить відповіді та пояснення, домагається очевидних результатів, перевіряє свої знання й можливості [2; 3].

Беручи за основу структуру дослідження та враховуючи чуттєво-предметну сутність експериментально-дослідницької діяльності, виділяють такі необхідні умови, що забезпечують ефективність діяльності вихователя: знання та досвід у галузі екологічного виховання; вміння визначати задум

експериментально-дослідницької діяльності та планувати діяльність дітей, визначати мету, добирати засоби, зміст діяльності дітей до початку й після закінчення дослідження; систематичність практичної діяльності вихователя й дітей у природі; інтерпретація результатів цієї діяльності в інші види з дещо зміненими змістом, завданнями й умовами.

Для того, щоб знання дітей про природу були усвідомленими, застосовують нескладні досліди. Дослід – це спостереження, яке проводять у спеціально організованих умовах. Він сприяє формуванню в дітей пізнавального інтересу до природи, розвиває спостережливість, розумову діяльність. Досліди мають велике значення для усвідомлення дітьми причинно-наслідкових зв'язків: уточнюються знання про властивості та якості об'єктів природи (про властивості снігу, води, про їх зміни тощо).

Використання дослідів цінне тим, що вони мають велику переконуючу силу, знання, яких набувають діти, мають особливу доказовість, повноту та міцність. Під час проведення дослідів забезпечується чуттєве сприймання, практична діяльність дітей і словесне обґрунтування. Такий органічний зв'язок і сприяє максимальній активізації розумової діяльності дітей, оскільки відповідає характеру мислення дошкільників.

В елементарні досліди для дітей треба вводити такі явища та об'єкти природи, які наочно виражені, зв'язки між якими доступні осмисленню дітьми.

Найбільше дослідів у дошкільному закладі проводять з метою вивчення властивостей об'єктів неживої природи: води, повітря тощо. Легко переконати дітей шляхом досліду, що полягає в перетворенні води на лід і льоду на воду, води на пару. Влітку цікаво показати дітям утворення веселки, спрямувавши для цього проти сонця струмінь води. Це переконує дітей у матеріальності цього гарного світлового явища в природі. За можливістю цікаво організувати дослід з вирощуванням рослин у ґрунті. Більшість дослідів з рослинами проводять для того, щоб переконати дітей у важливості для розвитку рослин основних факторів зовнішнього середовища: води, тепла, поживних речовин.

Щодо організації експериментальної перевірки екологічного виховання в умовах дошкільного навчального закладу, то такі науковці, як Г. Беленька, Н. Лисенко, Л. Лохвицька, З. Плохій, Н. Яришева, сходяться в єдиній думці, що експериментальна діяльність як форма ознайомлення дітей із природою забезпечує найвищий ступінь пізнавальної активності дітей. Вона дає змогу сформувати в них цілісні уявлення про явища природи, виявити їх причини та взаємозв'язки [1; 4; 6; 7].

Метою експериментального етапу нашого дослідження було визначення рівня екологічного виховання старших дошкільників і формування системи відповідних екологічних компетентностей. Створюючи експериментальну програму, ми передбачали, що екологічне виховання старших дошкільників, спрямоване на використання реалізації потреб дітей у пізнанні навколишнього світу, найбільш ефективно відбудуватиметься в процесі експериментально-дослідницької, пошукової діяльності.

На підставі аналізу наукової літератури визначено такі критерії екологічного виховання дітей дошкільного віку: емоційний, когнітивний, діяльнісний.

Показники когнітивного критерію: наявність системи знань про рослини та тварин, неживу природу, їх взаємозв'язок і взаємозалежність; знання основних правил природокористування, розуміння їх екологічної суті (треба охороняти корисні види рослин, тварин від винищення; не можна брати живих істот із місць їх існування; дбайливо ставитися до землі, води, повітря, оскільки це середовище, де мешкають живі істоти; обережно поводитися в природі, щоб не завдати їй шкоди тощо).

Показниками емоційного критерію є прояв позитивних емоційних реакцій на об'єкти та явища природи; прояв відповідного емоційного ставлення до виконання та порушення правил поведінки в природі.

Показники діяльнісного критерію: стійкий прояв турботи про мешканців куточка природи, позитивне ставлення до праці в природі, наявність відповідних навичок і вмінь; оволодіння конкретними способами поведінки під час прогулянок на майданчику дошкільного закладу та екскурсій на природу згідно із засвоєними правилами [1; 4; 6; 7].

Згідно з критеріями, визначено рівні екологічної вихованості дошкільників: високий, середній та низький.

На констатувальному етапі дослідження виявлено недостатній рівень екологічної вихованості дітей як у контрольній, так і в експериментальній групах, що зумовило доцільність проведення формувального експерименту в експериментальній групі.

Методика формувального експерименту ґрунтувалася на принципах використання дослідницької діяльності та спрямована на розвиток особистості дитини, вміння порівнювати, узагальнювати власні спостереження, бачити й розуміти красу навколишнього світу, на вдосконалення мовлення та мислення дошкільників, творчих здібностей, культури почуттів.

Пошукова діяльність дитини була спрямована на пізнання й перетворення об'єктів навколишньої дійсності, експериментування сприяло розширенню кругозору, збагаченню досвіду самостійної діяльності, саморозвитку дитини. Засвоєння системи наукових понять, експериментальних способів пізнання навколишньої дійсності дало можливість дитині стати суб'єктом навчання, навчитися вчитися, що є одним із аспектів підготовки до школи, дає змогу розвинути інтелектуальну активність, пізнавальну культуру та ціннісне ставлення до реального світу.

Експерименти позитивно вплинули на емоційну сферу дитини, на розвиток її творчих здібностей, які дали реальні уявлення про різні сторони досліджуваного об'єкта, його взаємини з іншими об'єктами та з середовищем існування. У процесі експерименту активізувалися розумові процеси, адже постійно виникала необхідність здійснювати операції аналізу й синтезу, порівняння та класифікації, узагальнення. Необхідність звітуватися про побачене, формулювати виявлені закономірності та висновки сти-

мулювала розвиток мовлення. Результатом стало не тільки ознайомлення дитини з новими фактами, а й накопичення розумових прийомів і операцій, які розглядають як розумові вміння.

Під час проведення дослідів постійно виникала необхідність вимірювати, порівнювати, визначати форму й розміри. Все це надає математичним уявленням реальну значущість і сприяє їх усвідомленню. Водночас володіння математичними операціями полегшувало експериментування.

Після формувального експерименту було проведено повторне вимірювання рівня екологічних знань дітей старшого дошкільного віку. Контрольне обстеження показало, що в групі, де виховання здійснювалося за традиційною програмою, відбулися незначні позитивні зміни, в той час як в експериментальній групі діти досягли досить високих результатів. За когнітивним критерієм в експериментальній групі показники змінилися в кращий бік за всіма рівнями, відповідно, на 6,7%. У дошкільників контрольної групи спостерігалися позитивні зміни за середнім і низьким рівнями: вони покращилися, відповідно, на 6,7%.

За емоційним критерієм в експериментальній групі високий рівень підвищився на 6,7%; середній – на 6,6%, низький рівень покращився на 13,3%. У контрольній групі всі показники залишилися без змін.

За діяльнісним критерієм в експериментальній групі високий рівень покращився вдвічі: на 13,4%, середній – на 6,6%, низький – на 20%. У контрольній групі відбулися позитивні зрушення в середньому й низькому рівнях.

Аналізуючи результати експерименту, необхідно наголосити, що значно зросла ініціативність у практичній діяльності та активність дітей при виконанні практичних доручень. Діти експериментальної групи помітно розширили свої екологічні уявлення, своє вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі; в них зріс інтерес та емоційна реакція до об'єктів і явищ природно-предметного світу; діти стали добрішими, навчилися співпереживати, радіти, хвилюватися, оволоділи навичками догляду за тваринами та рослинами.

Висновки. Ефективність екологічного виховання залежить від активної дослідно-пошукової роботи дитини в природі; рівня розвитку дітей; рівня розвитку словесно-понятійного мислення, вміння узагальнювати, порівнювати; змісту конкретного завдання.

Для підвищення ефективності екологічного виховання дітей дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності необхідно дотримуватися таких педагогічних умов: орієнтування на індивідуальну значущість отриманої інформації; відтворення набутих знань у різних видах діяльності: зображувальній, конструктивній, музичній, мовленнєвій, ігровій.

Ефективність діяльності вихователя забезпечують: знання та досвід у галузі екологічного виховання, вміння визначати задум експериментально-дослідницької діяльності та планувати діяльність дітей, визначати мету, добирати засоби, зміст діяльності дітей до початку й після закінчення дослідження; систематичність практичної діяльності вихователя та дітей у

природі; інтеграція результатів цієї діяльності в інші види з дещо зміненями змістом, завданнями й умовами.

Список використаної літератури

1. Беленька Г. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. / Г. Беленька, Т. Науменко, О. Половіна. – Київ : Генеза, 2013. – 112 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – Москва : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Бондаренко В. О. Формування екологічного світорозуміння дошкільників через пошуково-дослідницьку діяльність / О. В. Бондаренко // Майстер класи для вихователів ДНЗ / упоряд. В. М. Кравцова. – Харків : Основа, 2009. – 284 с.
4. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог : навч.-метод. посіб. для ВНЗ / Н. В. Лисенко. – Київ : Слово, 2009. – 400 с.
5. Ніколаєнко В. М. Екологічне виховання в ДНЗ. 2–6 років / В. М. Ніколаєнко. – Харків : Основа, 2014. – 207 с.
6. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників / З. П. Плохій. – Київ : Редакція журналу Дошкільне виховання, 2002. – 173 с.
7. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навч. посіб. / Н. Ф. Яришева. – Київ : Вища школа, 1993. – 255 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2017.

Волкова В. А., Алексюк И. Ю. Результаты экспериментального исследования экологического воспитания дошкольников в процессе исследовательской деятельности

В статье рассмотрены взгляды ученых на проблему экологического воспитания дошкольников и роль исследовательской деятельности в повышении его эффективности. Охарактеризована сущность, структура и функции исследовательской деятельности. Определены педагогические условия повышения эффективности экологического воспитания дошкольников в процессе исследовательской деятельности: ориентирование на индивидуальную значимость получаемой информации; воспроизведение приобретенных знаний в различных видах деятельности, умение определять замысел исследовательской деятельности и планировать деятельность детей, определять цель, подбирать средства, содержание деятельности детей до начала и после окончания исследования; систематичность практической деятельности воспитателя и детей в природе.

Ключевые слова: экологическое воспитание, исследовательская деятельность, экспериментирование, опыты.

Volkova V., Alexyuk I. Results of Experimental Research of Ecological Education of Preschool Children in the Process of Research Activity

The article considers the views of scientists on the problem of ecological education of preschool children and the role of research activity in increasing its effectiveness. Ecological education is a systematic pedagogical activity aimed at developing a culture of interaction with nature in man. The essence, structure and functions of research activity are characterized. Experimental-research activity provides the highest degree of cognitive activity of children, allows to form in children integral ideas about the phenomena of nature, to reveal their causes and interrelations. Research activities perform such basic cognitive functions: the demonstration of connections that are inaccessible to the senses of the child, the insights into the nature of the phenomena of nature. Structural components of research activities are: the accumulation of empirical experience in the cognition of nature, the formulation of a hypothesis, goal-directed observation, the phased fixing of results, the comparison of the results of research and control material through various methods and techniques, and the formulation of conclusions. Pedagogical conditions for increasing the effectiveness of environmental

education of preschool children in the process of research activity are determined: knowledge and experience of the educator in the field of ecological education; Orientation to the individual significance of the information received; Reproduction of acquired knowledge in various activities, the ability to determine the design of research activities and plan the activities of children, determine the purpose, select the means, content of children's activities before and after the end of the study; The systematic nature of the practical activities of the educator and children in nature. The criteria for the ecological education of children of preschool age are defined: emotional, cognitive, activity and three levels of ecological education: high, medium and low. The children of the experimental group broadened their ecological notions, the ability to establish cause-effect relationships in nature; They have increased their interest in objects and phenomena of the natural-objective world; Children have learned to empathize, have mastered the skills of caring for animals and plants.

Key words: *ecological education, research activity, experimentation, experiments.*